

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

В. П. Мікловда,* Е. Ф. Югас**

РОЗШИРЕННЯ НЕСІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ — ОБ'ЄКТИВНА ОСНОВА РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СЕЛА

Сільське господарство Закарпатської області є однією з пріоритетних сфер економіки регіону. Тут практично виробляється майже четверта частина валової доданої вартості, зайнято близько 30 відсотків від загальної кількості працюючих в усіх сферах економіки та сконцентровано до 50 відсотків основних виробничих фондів. У результаті здійсненої земельної реформи та глибоких структурних перетворень в сільськогосподарському виробництві на 1 січня 2005 року в області функціонувало 1621 сільськогосподарське підприємство, 1447 фермерських господарств та 63,8 тисячі індивідуальних власників і користувачів землі, 295,8 тисячі домогосподарств населення¹. Однак кількісний ріст числа нових суб'єктів господарювання на селі не супроводжується розширенням сфери докладання праці в сільській місцевості. За даними державної статистики та експертними оцінками, чисельність працюючих на сільськогосподарських підприємствах за останні 5 років скоротилася в 3,6 рази, особистих господарств населення — в 15,2 рази, фермерських господарств — на 17,2 відсотки. Таким чином, збільшення кількості суб'єктів господарювання на селі не корелюється з ростом числа зайнятих. На цьому тлі відбувається скорочення чисельності працюючих у традиційних галузях сільської інфраструктури — освіті, охороні здоров'я та культурно-освітніх закладах, частина яких взагалі припинила своє функціонування.

Відмічені процеси створили підґрунтя для поглиблення розриву між попитом на працю та її пропозицією. Тільки кожна четверта вакансія від загальної їх кількості припадає на сільську місцевість, тоді як дві третини клієнтів служби зайнятості — жителі сільської місцевості. Як наслідок, рівень безробіття в багатьох гірських районах області в кілька разів перевищує загальнообласний показник. Існуюча ситуація на локальних ринках праці вимагає неординарного підходу.

© Мікловда В. П., Югас Е. Ф., 2007

* декан економічного факультету, завідувач кафедри економіки, менеджменту і маркетингу Ужгородського національного університету, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України

** здобувач кафедри економіки, менеджменту та маркетингу Ужгородського національного університету

¹ Закарпаття'2005: Статистичний щорічник. — Ужгород, 2006. — С. 174.

Йдеться про те, що реальна ситуація, яка склалася у сфері виробництва і зайнятості, вимагає адекватного підходу до розвитку сільських територій. Рудименти командно-адміністративної системи, які десятиліттями культивувалися на селі, призвели село до демографічної кризи і економічної деградації. Тому апеляція до старих методів господарювання, які значною мірою збереглися по сьогоднішній день, є економічно і соціально невиправданою. Зведення функції села лише до виробництва сільськогосподарської продукції і забезпечення сировиною переробної промисловості спричинило значне його відставання через обмеженість ресурсів внаслідок низької рентабельності сільськогосподарського виробництва, особливо в гірських районах області. При цьому дав про себе знати і залишковий принцип фінансування соціальної сфери на селі. Так, незважаючи на значне відставання рівня забезпеченості побутовими послугами сільських жителів, за останні 15 років чисельність зайнятих у сфері послуг зберігає тенденцію до скорочення. Так, наприклад, лише за період з 2003 по 2005 роки кількість штатних працівників, зайнятих торгівлею побутовими товарами та їх ремонтом, зменшилася на 26,8 %, у готельно-ресторанному бізнесі — на 20,3 %, наданням допоміжних транспортних послуг — на 6,4 %, зайнятих наданням колективних, громадських та особистих послуг — на 4,6 %². Внаслідок недостатнього розвитку соціально-економічної інфраструктури села, в тому числі сфери послуг, склалася вузька сфера докладання праці з обмеженою кількістю професій і спеціальностей. Недостатні масштаби розвитку несільськогосподарських галузей і сфери обслуговування в сільській місцевості є однією з головних причин масштабної трудової міграції, ядро якої формує сільське населення. За даними Закарпатського обласного центру зайнятості, близько 100 900 закарпатців в 2006 році працювали за межами області³. Тобто йде інтенсивний процес вимивання найбільш продуктивної частини працездатного населення краю.

Відмічені процеси, як було показано вище, негативно впливають на демографічний розвиток, посилюють значну диференціацію статеві-вікової структури населення в сільській місцевості, що підриває відтворювальні процеси.

На основі проведеного аналізу ефективності функціонування різних організаційно-правових форм господарювання на селі та їх впливу на розвиток людських ресурсів можна зробити певні висновки і виробити рекомендації відносно перспективи розвитку сільських територій. Головним, на нашу думку, є глибоке розуміння того факту, що в ринковому середовищі розвиток сільських територій та аграрна політика можуть доповнювати один одного, але разом із тим вони є неадекватними. Регіональна політика розвитку сільських територій має забезпечувати сільському населенню стабільні доходи. Той факт, що майже 94 % сільського населення області формально чи неформально зайняте в аграрному виробництві, є серйозним викликом для політики розвитку сільських територій. В контексті відміченого цілком логічним є розробка цільової комплексної програми розвитку сільських територій області. За змістом вона повинна включати два блоки: перший — розвиток соціальної інфраструктури та підприємств сфери послуг різних форм власності, другий — організаційне оформлення та розвиток несільськогосподарського сегменту економіки села шляхом апробованих в індустріально розвинутих країнах світу важелів — розвитку малого підприємництва, сільської промисловості, рекреаційної індустрії, створення різних кооперативів, товариств, виробництво будівельних матеріалів тощо.

² Праця в Закарпатській області // Статистичний збірник. — 2006. — С. 56.

³ 100 900 закарпатців перебувають на заробітках за межами області // Новини Закарпаття. — 2007. — 28 квітня.

Поглиблення ринкових відносин на селі, підвищена увага з боку органів державної влади та місцевого самоврядування повинна бути сфокусована на розвиток несільськогосподарського сегменту економіки села, під яким розуміється сукупність виробництв, що безпосередньо не зв'язані з вирощуванням сільськогосподарської продукції. Структурно цей сектор економіки включає види трудової діяльності у сфері промислового виробництва, будівництва, лісовому господарстві, глибоку переробку продуктів побічного лісокористування, надання транспортних послуг тощо. Іншим елементом несільськогосподарського укладу є сфери діяльності, зв'язані з наданням різного роду послуг населенню, та заклади соціальної інфраструктури. Важливим компонентом цього сегменту економіки в Закарпатській області є рекреація. Однак постановка проблеми про розвиток несільськогосподарського сектора сільської економіки аж ніяк не означає його автономію від сільськогосподарських підприємств. У структурі цього сектора успішно можуть функціонувати малі підприємства з ремонту сільськогосподарської техніки, а в разі необхідності вони можуть виготовляти різні вироби виробничо-технічного призначення, напівфабрикати, комплектуючі деталі тощо. В цьому випадку мова йде про мінімізацію, а можливо і повну незалежність цих виробничих одиниць від ефективності роботи агропромислових підприємств, їх самодостатність і самовідтворюваність.

Постановка проблеми щодо стимулювання розвитку несільськогосподарського сектора економіки села підводить до висновку, що сукупність виробництв, які формують його структуру, матиме територіальну зорієнтованість не тільки в межах області, але навіть у межах району. Такий висновок базується на специфіці ресурсного потенціалу територій, особливостях існуючих господарських систем, професійно-кваліфікаційної структури робочої сили, розвинутості ринкового сектора економіки, наявних фінансових ресурсів, купівельній спроможності населення і т. д.

З цих теоретико-методологічних засад стає можливим у розрізі природноекономічних зон області визначити пріоритетні сфери діяльності несільськогосподарського характеру.

У низинній природноекономічній зоні основними видами, крім існуючих, повинно стати стимулювання розвитку сільських багатопрофільних промислових підприємств, глибока переробка сільськогосподарської сировини, розвиток підприємств з виробництва продуктів харчування, сервісного обслуговування.

У передгірній та гірській природноекономічних зонах області виробничу структуру несільськогосподарського сектора сформують глибока переробка лісу, виробництво екологічно чистої продукції з продуктів побічного лісокористування, оскільки тут зосереджені значні запаси грибів, малини, чорниці, ягід, виробництво березового соку, структури, які здійснюють природоохоронну діяльність. Безумовно, що несучу конструкцію несільськогосподарського сегменту економіки гірських населених пунктів повинні сформувати галузі рекреаційної індустрії — зелений туризм, агротуризм, пішохідний туризм, розвиток конгресового та іноземного туризму. В цьому контексті вкрай важливим є прискорене вирішення питань, зв'язаних зі зміною статусу та організаційно-правової форми власності таких санаторно-курортних і туристичних закладів, як санаторій-профілакторій “Едельвейс” у с. Сіль Великоберезнянського району, “Менчул” у с. В. Бистрий, база відпочинку “Петровець” у с. Вучкове, турбаза “Буревісник” с. Синевір, туристично-оздоровчий комплекс “Міжгір'я” в Міжгірському районі, санаторій-профілакторій “Квасний” в с. К. Поляна Рахівського району. Введення в дію цих об'єктів створить мультиплікаційний ефект в інших галузях економіки, що суттєво розширить границі традиційної форми зайнятості сільського населення.

При створенні відповідного стимулюючого бізнес-середовища галузі несільськогосподарського сектора змінять не тільки структура виробництва, але

і сформують підґрунтя багатогалузевої несільськогосподарської зайнятості сільського населення, що дозволить забезпечити більш рівномірну зайнятість працівників протягом року, дасть сильний імпульс до підвищення професійно-кваліфікаційного рівня, активізації різних видів підприємницької діяльності, оволодіння суміжними професіями, значно полегшить переїзду виду трудової діяльності.

Створення нових робочих місць за межами сільського господарства є нагальною потребою сьогодення. Формування ринку землі прискорить впровадження передових технологій, досягнень науково-технічного прогресу, що неминуче буде супроводжуватися вивільненням робочої сили з сільського господарства, тобто зростанням сільського безробіття. За відсутності нових робочих місць у несільськогосподарській сфері можна з великою ймовірністю прогнозувати інтенсифікацію міграційних потоків сільського населення, відтік молоді, зростання бідності сільських територій та звуження бази оподаткування.

Прискорений розвиток несільськогосподарської зайнятості, яка б абсорбувала робочу силу, що вивільняється з сільськогосподарських підприємств та домашніх господарств, дозволить:

- суттєво розширити сферу залучення робочої сили у село;
- згладити міжсезонний характер праці сільських мешканців;
- сформувати багатогалузеву структуру зайнятості сільського населення;
- сповільнити темпи та мінімізувати негативні наслідки сільської міграції;
- створити умови для закріплення молоді на селі за рахунок розвитку виробництва, які вимагають високої кваліфікації;
- підвищити доходи сільських жителів і в такий спосіб знизити рівень бідності;
- підвищити мобільність робочої сили через поширення інформації про ситуацію на локальних ринках праці;
- формувати зайнятість, орієнтовану на ціннісні орієнтації різних соціальних верств сільського населення за віковою, освітньо-кваліфікаційною, соціально-потребною ознакою.

Крім того, розвиток несільськогосподарських видів трудової діяльності значно розширить можливості працевлаштування таких категорій населення як пенсіонери, жінки, інваліди, які характеризуються низькою конкуренто-спроможністю на ринку праці.

